دەرەنجامە تاڵەکانی جەنگ.

ستار ئەحمەد

جەنگ گەورەترین کارەساتی دەستی مرۆڤە. مێژووی مرۆڤایەتی پڕە لە ململانێی خوێناوی و پێکدادانی توندوتیژ. ئەم دیاردەیە هەموو بەها جوانەکان لەناو دەبات. ژیان دەگۆڕێت بۆ تەمێکی ڕەش. مرۆڤەکان لە پێناو بەرژەوەندییە کاتییەکاندا، گەورەترین زیان بە داهاتووی نەوەکانیان دەگەیەنن. جەنگ تەنها لە بەرەکانی شەڕدا ناوەستێت، بەڵکو دەچێتە ناو قووڵایی ماڵەکان و هەموو بستێکی خاک دەسووتێنێت. هۆکارەکانی هەڵگیرسانی جەنگ زۆرن. زۆرجار کێشە سیاسییەکان و ململانێی هێز دەبنە سەرەتا. نەتەوەکان لە پێناو فراوانخوازی و دەسەڵاتدا پەنا بۆ چەک دەبەن. مێژوو سەلماندوویەتی چەک ناتوانێت دادپەروەری بچەسپێنێت. زۆرداری و ستەمکاری هەمیشە ئاگری شەڕ خۆش دەکەن. کاتێک گفتوگۆ و لێکتێگەیشتن نامێنێت، دەنگی تفەنگەکان بەرز دەبنەوە. ئەمە نیشانەی شکستخواردنی ئەقڵ و لۆژیکی مرۆڤە.

گەورەترین دەرئەنجامی ئەم کارەساتە، ڕشتنی خوێنی مرۆڤە بێتاوانەکانە. هەزاران گەنج لە تەمەنی لاویدا دەبنە قوربانی. دایکان جەرگیان دەسووتێت. منداڵان بێناز و هەتیو دەکەون. جەنگ تەنها جەستەکان ناکوژێت، بەڵکو هیوا و ئاواتەکانیش لەناو دەبات. ئەو مرۆڤانەی لە گۆڕەپانی جەنگ دەگەڕێنەوە، هەمیشە برینێکی قووڵیان لەسەر دڵ دەمێنێت. ناخۆشییەکانی ناو جەنگ هەرگیز لە یاد ناچنەوە. ترس و دڵەڕاوکێ دەبێتە هاوڕێی هەمیشەیی تاکی کۆمەڵگە. جەنگ هەموو جومگەکانی ژیان پەکدەخات. کارگەکان دەوەستن. کێڵگە کشتوکاڵییەکان دەبنە مەیدانی مین و تەقەمەنی. شارە ئاوەدانەکان دەگۆڕێن بۆ کەلاوەی وێران. ئابووری وڵاتان تێکدەچێت. هەژاری و برسییەتی وەک پەتا بڵاو دەبنەوە. ئەو سامانەی دەبوا بۆ پەرەپێدانی زانست و تەندروستی خەرج بکرایە، بۆ کڕینی چەکی وێرانکەر بەفیڕۆ دەچێت. بنیاتنانەوەی شارەکان پێویستی بە دەیان ساڵ و تێچوویەکی زۆر هەیە. ئەمە بارگرانییەکی گەورەیە بۆ سەر شانی نەوەکانی داهاتوو.

لە ڕووی ئابوورییەوە، جەنگ وەک مۆتەکەیەک وایە هەموو سەرمایە و دارایی نەتەوەکان هەڵدەلوشێت. کاتێک دەوڵەتان بودجەی زەبەلاح بۆ کڕینی تفەنگ و تۆپ تەرخان دەکەن، کەرتی پەروەردە و تەندروستی و گەشەپێدان پشتگوێ دەخرێن. دراوی نیشتمانی بەهاکەی لەدەست دەدات و

هەڵاوسان دەگاتە ئاستێکی مەترسیدار. ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی چینی ناوەڕاست و هەژاری کۆمەڵگە بەرەو لێواری نەمان بچن. بازاڕەکان دادەخرێن و وەبەرهێنانی بیانی ڕادەوەستێت. هێڵی گواستنەوە و بازرگانی نێوان وڵاتان دەپچڕێت. جەنگ تەنها وێرانکردنی کارگەکان نییە، بەڵکو کوشتنی ڕۆحی داهێنان و بازرگانییە لە ناو کۆمەڵگەدا. تێچووی چاککردنەوەی ئەو زیانانەی لە چەند ڕۆژێکی جەنگدا دروست دەبن، پێویستی بە داهاتی چەندین ساڵی وڵات هەیە. ئەمە قەرزێکی قورس دەخاتە سەر شانی منداڵانمان و ڕێگری لە هەر هەنگاوێکی بەرەو پێشچوون دەگرێت. کار و بژێوی خەڵک دەکەونە مەترسییەکی گەورە و برسیەتی دەبێتە میوانێکی نەخوازراوی زۆربەی ماڵەکان.

مێژوو پڕە لە پەندی بە نرخ بۆ ئەوانەی لێی ورد دەبنەوە. سەیری هەر جەنگێکی گەورەی ڕابردوو بکەین، دەبینین هیچ لایەنێک بە ڕاستی براوە نەبووە. ئیمپراتۆرییەتە گەورەکان بەهۆی شەڕەکانەوە هەرەسیان هێناوە و شارستانییەتە دێرینەکان بوونەتە خۆڵەمێش. مێژوو پێمان دەڵێت هەموو ئەو کێشانەی بە خوێن ڕشتن چارەسەر کراون، دواتر بونەتە هۆی سەرهەڵدانی ڕق و کینەی قووڵتر. جەنگ تەنها کێشەکان بۆ کاتێکی تر دوادەخات. وێرانکردنی کتێبخانەکان و مۆزەخانەکان و شوێنەوارەکان، سڕینەوەی ناسنامەی گەلانە. کاتێک ڕابردوو و کلتووری نەتەوەیەک لە ناو دەچێت، ئەو نەتەوەیە ئاراستەی خۆی لە دەست دەدات. مێژوونووسان هەمیشە جەختیان کردۆتەوە ئاشتی تاقە ڕێگەی مانەوەی شارستانییەتە. ئەو گەلانەی توانیویانە لە جەنگ دوور بکەونەوە، ئێستا لە ڕیزی پێشەوەی مرۆڤایەتیدا دەبینرێن. مێژوو ئاوێنەیەکە نیشانمان دەدات مەرگی هەر مرۆڤێک درزێک دەخاتە جەستەی جیهانەوە.

جەنگ دەبێتە هۆی تێکچوونێکی گەورەی ژینگەیی، کە بۆ دەیان ساڵ کاریگەرییەکەی دەمێنێتەوە. بەکارهێنانی مادە کیمیاییەکان و پاشماوەی تەقەمەنییەکان خاک و ئاو بۆ هەتاهەتایە ژەهراوی دەکەن. دارستانەکان دەسووتێن و زیندەوەرە کێوییەکان لەناو دەچن. ئەمە زیانێکە تەنها بە مرۆڤ ناگات، بەڵکو هەموو گەردوون دەگرێتەوە. لە لایەکی ترەوە، لە ڕووی فەلسەفییەوە، جەنگ پرسیارێکی قووڵ دەخاتە سەر مانای بوونی مرۆڤ. چۆن دەکرێت مرۆڤێک، کە خاوەنی هۆش و هەستە، بتوانێت بەو پەڕی دڕندییەوە ژیانی هاوشێوەکەی لەناو ببات...؟

ئەمە نیشانەی تێکشکانی ویژدان و بەها ئاکارییە باڵاکانە. جەنگ تەنها لەناوبردنی جەستە نییە، بەڵکو تیرۆرکردنی ڕەوشت و لێبووردەییە. کاتێک مرۆڤەکان فێری ڕق دەبن، گەورەترین دۆڕانی مێژوویی ڕوو دەدات. هێزی ڕاستەقینە لە پاراستنی ژیاندایە، نەک لە

سەندنەوەیدا.
کۆمەڵگە پاش جەنگ ناتوانێت بە ئاسانی بگەڕێتەوە باری ئاسایی. کێشە خێزانییەکان سەرهەڵدەدەن. متمانە لە نێوان مرۆڤەکاندا نامێنێت. هەموو لایەک بە گومانەوە سەیری یەکتر دەکەن. ئەمە دەبێتە هۆی پچڕانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان. ڕاستی و دروستی وەک قوربانی یەکەم دەکوژرێن. درۆ و فێڵ جێگەی ڕاستگۆیی دەگرێتەوە. هەڵپە و چاوچنۆکی بە بەدەستهێنانی بژێوی ژیان زیاد دەکات. لە ئاکامدا هەڵسوکەوتی بەرز لە کۆمەڵگەدا ڕوو لە کزی دەکات. نەوەیەک پێدەگات تەنها زمانی توندوتیژی دەزانێت. پێککەوتنی پرۆسەی پەروەردە و فێرکردن دەبێتە هۆی ئەوەی نەزانی و توندڕەوی پەرەبسەنێت. جیهان بە چاوی مەترسییەوە سەیری ئەو ناوچانە دەکات. ئەمەش گۆشەگیرییەکی درێژخایەن بە گەلانی قوربانی دروست دەکات. مۆتەکەی شەڕ لە ناو شیعر و ئەدەب و هونەری ئەو گەلانەدا بە هەمیشە ڕەنگ دەداتەوە.

مرۆڤایەتی دەبێت لەو ڕاستییە تێبگات؛ جەنگ هیچ کێشەیەک چارەسەر ناکات. تەنها ئاریشەی نوێ و ڕق و کینەی زیاتر بەرهەم دەهێنێت. ئاشتی تاقە ڕێگەی ڕزگارییە. پێویستە جیهان بەرەو پێکەوەژیان و لێبوردەیی هەنگاو بنێت. هێزی ئەقڵ دەبێت زاڵ بێت بەسەر هێزی چەکدا. پاراستنی شکۆی مرۆڤ و مافەکانی، زامنی دوورکەوتنەوەیە لە شەڕ. با هەوڵ بدەین جیهانێکی دوور لە دەنگی تەقە و پڕ لە ئارامی بۆ منداڵەکانمان جێبهێڵین. بنیاتنانی ژیانێکی شایستە تەنها لە سایەی تەبایی و پێکەوەبووندا دەبێت. هەر هەنگاوێک بەرەو ئاشتی، ڕزگارکردنی هەزاران ژیان و پاراستنی بەهای مرۆڤایەتییە لە فەوتان. بژێوی و ئاوەدانکردنەوە تەنها لە ژینگەیەکی هێمندا سەرکەوتوو دەبێت. دەستی یەکتر گرتن بۆ پێشکەوتن زۆر شکۆدارترە لە دەستگرتن بە لوولەی تفەنگەوە. با پێکەوە کار بکەین تا چیتر خوێن نەڕژێت و گۆی زەوی ببێتە لانکەی ئارامی بۆ هەمووان. شکۆی مرۆڤ لەوەدایە بتوانێت بە ئاشتی و لێکتێگەیشتن جیهانێکی باشتر بۆ هەمووان بنیات بنێت.